

DEĞİŞEN TÜRKİYE

Süreyya Serdengeçti

Konu başlığı “Değişen Türkiye” olunca, akla hemen şu sorular geliyor: Hangi zaman diliminde değişim ? Hangi alan veya alanlarda değişim ?

Birincisini son elli yıl, ikincisini de iktisadi, sosyal, siyasal alanlar olarak düşünelim.

Elbette çok değişiklikler oldu elli yılda Türkiye’de, hiç değişim olmaması mümkün mü ?

Nüfus arttı tabii ki. Yüzde yüzün üzerinde bir artış.

Peki başka ?

Benim çocukluğumda eskiler, değişimi ve gelişimi anlatmak için, kaç köye elektrik gitti, su gitti, bunların rakamlarını verirlerdi.

Daha sonraları dış dünyadan refah kriterleri öğrenilip kullanılmaya başlandı: Yüz bin kişiye düşen otomobil veya buzdolabı sayısı gibi.

Son yıllar ise, makroekonomik planda yaşanan olumlu gelişmelerin etkisi ile de olsa gerek, makroekonomik büyüklüklerin öne çıktığı yıllar oldu: Büyüme, ihracat rakamları gibi.

Elbette Türkiye’de çok değişiklikler oldu ama o arada değişimin ve gelişimin en önemli bazı unsurlarını da gözardı ettik. Diğer ülkelerle kıyaslayınca, bir çok ekonomik ve sosyal ölçüt açısından yerimizde saydığımızı ya da geriye gittiğimizi görmezden geldik.

Hangileri mesela ?

Eğitim ve sağlık kriterlerinde pek ilerleyemediğimizi görmemeye çalıştık. Yıllarca kamu borcunu başımıza dert haline getirip, bu yüzden borç çevrilebilirliği en önemli bir sorun haline gelince, insana yatırım demek olan bazı hayati kamu harcamalarını yapamaz hale gelmiştik.

Bu harcamaların milli gelire oranları düşük seviyelerde kaldı.

Diğer ülkeler ile kıyaslayınca yine, örneğin yolsuzluk endekslerinde oldukça geride olduğumuzu da gözardı etmeye çalıştık.

Ekonomik istikrar ? Son yedi yılda kaydedilen çok önemli mesafeye rağmen, uluslararası kıyaslamaya imkan veren endekslere baktığımızda hala çok iç açıcı bir durumumuz yoktur.

Uluslararası rekabet gücü kıyaslamalarında da bir arpa boyu yol gidemedik onyıllarca. Ancak 2003 yılından sonra, üstelik Türk parasının değer kazandığı bir dönemde, ilerleme oldu ama, o da hala yeterli değildir.

Gelişmeye, kalkınmaya ilişkin bir çok olumsuzluğa gözümüzü kapatırken, şimdilerde adına şehir efsanesi denilen bazı hurafelere de inanmıştık, yine onyıllar boyunca.

Örnek ? Otuz yıl yüksek enflasyon ile yaşarken şöyle inanıyorduk:

Evet, enflasyon kötü bir şey ama, ne yapalım, enflasyonla da olsa büyüyebiliyoruz hiç olmazsa.

Oysa gerçek bunun tam tersi idi.

Türkiye ekonomisinin 1970'ten 2001'e kadar olan dönemdeki büyümesini diğer gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslayınca, kendi kendimizden sakladığımız çok acı bir gerçek karşımıza çıkıyordu: Türkiye'nin o otuz yıllık dönemdeki ortalama büyümesi bir çok gelişmekte olan ülkenin altında kalmıştı.

Aynı dönemde hiperenflasyon yaşayan ülkeler hariç.

Bir başka hurafe, uluslararası rekabet gücümüzün ancak Türk Parası'nın değer kaybetmesi ile elde edilebileceği şeklinde idi. Devalüasyon olduğu zaman cari açığımız düzelmiyor muydu ? 1994'te, 2001'de böyle olmamış mıydı ?

Neyi görmezden geldik peki bu konuda ?

Devalüasyonun ve onun sonrasında görülen cari açık düzelmesinin ekonominin krize girmesi ve düşen büyüme (bazen küçülme) ile ilgili olduğunu görmezden geldik. Düşen büyümenin ya da küçülmenin iç talebin şiddetli daralması demek olduğunu, bunun da ithalatı süratle düşürdüğünü görmezden geldik. Cari açık o yüzden düzeliyordu ve kriz aşıp da büyüme tekrar başlayınca, yine bozuluyordu.

Keza, yıllarca ihracatın ancak düşük kur ile desteklenirse tatmin edici bir şekilde artacağını düşündük, oysa kur kadar dış talebe de bağlı idi ihracat. 2008 yılı sonunda, paramızın değer kaybettiği bugünlerde, aynı zamanda ihracatımızın da düşüyor olması nasıl açıklanabilir başka türlü ? Elbette dış talebin düşmesi ile ! Avrupa Birliği ve Rusya, ki ihracatımızın çoğu oralara yapılmaktadır, durgunluğa girmişlerdir de ondan.

Hurafeler ya da şehir efsaneleri saymakla bitmez.

Gelişme ve değişmeye ilişkin sorunlarımızı sorgulamakta da pek iyi bir performans gösterdiğimiz söylenemez. Diğer gelişmekte olan bir çok ülke ile kıyaslanınca, Türkiye'de televizyonun neden o kadar geciktiğini, telefon kullanımının neden 1980'lere kadar yaygınlaşmadığını yeterince sorguladığımızı sanmıyorum.

Ama en önemlisi, değişimin ya da gelişmenin asıl amacını bazen hatırladık, bazen hatırlamadık.

Daha da vahimi, her zaman onu da işimize geldiği gibi yorumlama eğiliminde olduk.

Ne idi asıl amaç ? Tabii ki muasır medeniyet seviyesine ulaşmak.

Neden hatırladık, hatırlamadık ya da işimize geldiği gibi baktık bu amaca ? Çünkü böyle bir amaç, içinde, yüzlerce ekonomik, sosyal ve siyasal-hukuksal kriteri barındırır ve bunların bir kısmı, açıkçası, hoşumuza gitmiyordu.

Ne oldu o zaman ? Amacımıza bir türlü ulaşamadık bugüne kadar. Biz değişmedik değil, biz gelişmedik değil, ama yeterli olmadı değişme ve gelişme ve sanki biz ilerledikçe amacımız da ilerledi, mesafeyi bir türlü kapatamadık.

Acı bir örnekle somutlaştırmak gerekirse bu durumu; 1970'lerin başında Türkiye'nin kişi başına milli geliri Güney Kore'nin üzerinde idi, şimdi ise Güney Kore bizim çok ilerimizdedir.

Kısacası, hem değişim oldu Türkiye'de, üstelik bazen doğa ve tarih gibi korunması gerekenler de yok edilerek; hem de, bir türlü değişememe.

İşte şimdi, bana göre en önemli bir noktaya geliyoruz: Aslında değişememe filan değil, düpedüz değişime dirençtir sözkonusu olan.

Ne de olsa, geleneksel kültürümüz de müsaitti buna: Biz değil miyiz, "Eski köye yeni adet getirme" diyen ? Biz değil miyiz, yenilik getirmek isteyenlere "İcat çıkarma !" diye çıkışan ? Ne zaman yeni bir fikir, bir proje, bir reform gündeme getirilse, biz değil miyiz, sık sık, "Şimdi sırası değil" ya da "Bizde olmaz" diyen ?

Çocukluğumdan hafızamda kalmış, umarım detaylarda hafızam bana oyun oynamıyordur, büyük tiyatrocusu Muhsin Ertuğrul ile ilgili bir anı: Bir mülakatını okumuştum veya onunla ilgili olarak başka birisinin anısı idi belki de. Şikayet ediyordu, büyük üstad: "Ne zaman modern bir piyes, 'avantgarde' bir eser sahnelemek istesem, birileri 'Şimdi sırası değil' diyor. Yahu, kim biliyor bunun sırasını ?"

Hepimiz benzer engeller ile karşılaşmışızdır. Ben de çok karşılaştım. Merkez Bankası Başkanlığı yaptığım yakın geçmişte, en üst düzeyde tertiplenmiş bir toplantıda, Türk Parası'nın değer kazanmasından şikayet eden ihracatçıların dertlerine çare olabileceği düşüncesi ile, kur riskinden korunmayı sağlayan yöntemler için kamunun gayret göstermesi konusunu açmıştım. Yine oldukça üst düzey bir şahsiyet, sorumlu mevkilerde birisi, "Bizde olmaz" diyerek işin içinden çıkmıştı.

Kimbilir, bazen çıkarların sarsılması da sözkonusu oluyor tabii.

Peki; değişime direnç olunca, "Sırası değil, bizde olmaz" denince, gelişmenin en önemli unsurları gözardı edilince onlarca yıl, ne oldu sonuçta ?

Değişmenin, gelişmenin vazgeçilmez unsurları ile ilgili bir çok alanda ilerleme sağlayamadık.

Kaçınılması olarak kendini dayatan bazı değişimler ise, bu defa sancılı bir şekilde gerçekleşti ya da gerçekleştirildi. Üstelik, içimize sinmeden, bazıları.

Çünkü gerektiği zaman değişimi gerçekleştirememeye, ona direnme, hepimizin bildiği gibi, krizlere yol açar.

Ekonomik, sosyal ve siyasi krizlere.

Krizler ise, bu defa fazlaca hızlı bir biçimde, değişimi getirir. Hızlı ve sancılı olunca, içimize sindiremeden tabii.

Bu noktada, krizlerin bana göre evrensel olan bazı temel özelliklerini saymak gerekir diye düşünüyorum:

Birincisi, kriz öncesi ile ilgili: Herhangi bir ekonomik, sosyal veya siyasi sorunu, kendisi bizatihi bir krize yol açmıyorsa, genelde sürdürme eğilimi vardır.

Örneğin, getirdiği olumsuzluklara rağmen, kronik enflasyon ortamı bir kriz olarak algılanmadığı için 30 yıl sürdürülmüştür. Oysa, fiyatlar çok kısa bir zaman diliminde çok hızlı bir biçimde çok yüksekler tırmanmış olsaydı, ki buna hiperenflasyon diyoruz, o zaman tabii ki enflasyon sorunu bir kriz olarak algılanacak ve çözümüne çok daha evvel gidilecekti.

Diğer bir örnek olarak, Türkiye'nin 1991 yılından itibaren süratle bozulan sosyal güvenlik sistemi gösterilebilir. Sistemin bir krize doğru gittiği kimilerince uzun zaman evvel görülmüş olsa da, genel algılama pek böyle olmamıştır. Bu nedenle, 2008'deki sonucusu da dahil olmak üzere son on yılda üç defa yapılmaya çalışılan sosyal güvenlik reformu sorunu çözmemiş sadece ertelemiştir. Her reform çabasından sonra konuyu bilenler kendilerini şöyle söylemekten alamamışlardır:

“Bir sonraki sosyal güvenlik reformu ne zaman yapılacak ?”

Krizlerin temel özelliklerinden ikincisi; kriz sonrası ekonomik, sosyal veya siyasi düzenlemeler, doğal olarak, kriz öncesine tepki olarak oluşmaktadır. Değişim sancılı olunca, tepki daha evvelki etkinin tam tersi olarak ortaya çıkmakta, bu da beraberinde yeni bir sorunlar dizisi getirmektedir.

Bir sonraki krize kadar, tabii.

En iyi örnek, bana göre, Türkiye'nin seçim sistemidir. 1950'lerde seçim sistemi birinci partiye aldığı oyların çok ötesinde temsil gücü kazandırırken, muhalefet partilerine ise tam tersine aldıkları oy oranına göre çok düşük sayılabilecek temsil gücü bırakıyordu. Bu sisteme tepki olarak oluşan ve 1960'lar ile 1970'lerde uygulanan sistem ise temsilde adaleti büyük ölçüde sağlamış fakat bu defa da ülkeyi etkin olamayan koalisyon hükümetlerine mahkum etmekle eleştirilmiştir. Tepki, sistemin güçlü hükümetler çıkarabilecek şekilde yeniden düzenlenmesine yol açmış; temsil gücü ile alınan oylar arasındaki ilişki yeniden bozulmuş, çok yüksek seçim barajı getirilmiştir. Bu defa da, 2002 yılında görüldüğü gibi, verilen oyların yarıya yakını parlamentoda temsil edilememiş; üstelik oyların sadece üçte birini alan birinci parti anayasayı değiştirecek temsil çoğunluğu elde etmiştir.

Şimdi de bu sistemden şikayet edilmektedir.

Krizlerin temel özelliklerinden üçüncüsü, krizlerin olumlu bir yanı ile ilgilidir: Değişimi şart görenler için pekala fırsat da olabilmektedir, krizler.

Örnek ? Türkiye ekonomisinde 1999 yılındaki iç ve dış gelişmelerden kaynaklanan çalkantılar, hükümetlerin Hazine bürokrasisinin kamu borcunun çevrilemezliği ile ilgili 1990'ların başından beri süregelen uyarılarına nihayet kulak vermelerini sağlamıştır. 1999 yılı sonundan itibaren kamu maliyesi disiplini gündemin üst sıralarına gelebilmiştir. Kamu maliyesi disiplininin tesisi ve kamu borcu sorununun asıl çözümü ise ancak 2001 krizinden sonra gerçekleştirilebilmiştir.

Kriz-fırsat ilişkisinin zaten iyi örnekleri, bugüne kadarki en derin ekonomik krizimiz olan - ekonomide küçülme % 5,7 seviyesindedir- 2001 krizi ile ilgilidir:

En iyi bir tanesi bu örneklerin, bürokrasinin uyarılarına rağmen yıllarca hükümetlerin bankacılık sistemi ile ilgili olarak uyguladığı yanlış politikaların sonucunda 2001 yılında sistem krize girince, krizin hemen sonrasında gerçekleştirilmeye başlanan ve 2002 itibarı ile büyük ölçüde tamamlanan bankacılık reformudur. Merkez Bankası'nın milli gelirin sekizde biri seviyesindeki likidite desteği ile yapılan kamu bankaları operasyonu, Hazine'nin yine devasa borç takası operasyonu ve BDDK'nın sermaye yeterliliği ile ilgili, normal koşullarda çıkarılması pek zor düzenlemeleri çok kısa bir zamanda yapılmıştır.

Öte yandan, kamuda uzun süre görev yapmış olan birisinin, çoğu kimseye basit gelebilecek bu kişisel değerlendirmeleri, elbette bir çalışma hayatı tecrübesine dayanmaktadır.

Yıllarca çalıştığı kurumun ekonomik istikrarsızlığa göstermeye çalıştığı tepkinin ne zaman ne engeller ile karşılaştığını bilmesine, mesela.

Yine bu değerlendirmelerdir, hiç şüphensiz olmasın, 2001 krizini fırsata çevirmede kendisinin atak davranmasına yol açan. Merkez Bankası bağımsızlığının ancak otuz yıl yüksek enflasyon ile yaşadıkdan sonra elde edilebilmesi, esasında 2001 krizinin fırsata çevrilmesinden başka bir şey değildir. Yoksa otuz yıl verilmeyen bağımsızlık, otuz yıl sonra neden verilecekti ki, kriz olmasaydı ?

Bu değerlendirmelerdir, yine, kamuoyu önünde kendisini siyasiler ile kimilerinin yadırgadığı ölçüde mücadeleye sevkeden.

Ve maalesef, yine bu değerlendirmelerdir ki, 2002-2005 döneminde dört yıl üst üste, dünyada bile pek rastlanmayan bir şekilde enflasyon hedeflerine ulaşırken, kendisini bazı bakımlardan oldukça düşünceli yapan.

Neden düşünceli ? Sonuca gelmeye çalışayım o zaman.

Seçim sistemleri, fiyat istikrarına direnç, sosyal güvenlik sorunu, saydığım ve saymadığım bir çok örnekler, hepsi dönüp dolaşıp bir ana nedene bağlanmaktadır:

Bir kısım değerli bürokrat ve teknokratın yetenek ve çabaları, yine bir kısım sivil toplum örgütlerinin ya da bir kısım basının çabaları kafi gelmemekte; Türkiye'nin siyasal sistemi, demokrasisi ülkenin ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Sağlıklı bir demokratik siyasal sistemin başlıca unsurlarının¹ –seçim sistemi, siyasal partiler, yargı kurumları, kitle örgütleri ve özgür kitle iletişim araçları- büyük çoğunluğu, ülkenin geleceğini oluşturacak vizyona da sahip değildirlere.

Bu görüş ilk bakışta tuhaf gelebilir: Genelde yaygın kanı, siyasetin pekala reformcu hatta devrimci olabileceği şeklindedir. Atatürk dönemi buna herhalde iyi bir örnektir. Bürokrasi ise, tam aksine, statükocu olarak düşünülür. Oysa benim ekonomi bürokrasisinde geçirdiğim tecrübe, Özal döneminin tartışılabilir reformları bir yana bırakılırsa, tam tersini göstermektedir. Reformdan yana olan daha ziyade bürokrasi, statükoyu sürdürme eğiliminde olan ise siyasal sistemdir.

Bir siyasal sistem düşünün ki, bir defa evelden beri ülkenin ekonomik ve siyasal krizlere girmesini engelleyememiş ve başlıca bu nedenle ciddi kredibilite sorunu vardır. Belki bürokrasiyi reformcu role iten de zaten bu krizleri engelleme çabasıdır. Oysa, herhangi bir siyasal sistemin başarısı ülkeleri krizlere sokmadan değişimi gerçekleştirmekte yatmaktadır.

Bir siyasal sistem ki, kendisini on yıllarca enflasyon ve kamu borcu ile finanse etmeye çalışmış; bunlar kafi gelmemeye başlayınca, bu defa ekonomiyi zamansız dışa açmış - dışa açılmaya karşı olduğum anlamı çıkmamalı, zamansız diyorum-, ama dışa açılmanın getirdiği faydalardan 2002 sonrasına kadar da yararlanamamış; dışa açık olmanın getirdiği sorunlar ile ise, bugünlerde çok açıkça görüldüğü gibi, baş etmeyi öğrenememiştir.

Bir siyasal sistem ki, reform yapma isteği yok, zaten reform kapasitesi de tartışılır; eğer mecbur kalıp yaparsa, bu defa konsensus sağlayamıyor, ikna edemiyor –kendi inanmamış bir defa-, zaten düzgün bir iletişim politikası da yok.

Bir örnek: Altı yıldır cari açık sorunu her ele alındığında çözümün kur ve faizlerde yattığı düşüncesi dile getirilir bir çok kimse tarafından. Bana göre yanlıştır, bu düşünce. Bana göre cari açığın çözümü, ekonominin rekabet gücünü ve tasarruf oranını artıracak yapısal reformlardan geçer, kurlardan ve faizlerden geçmez.

Hükümet'in 2008 yılı Orta Vadeli Program'ı, bilmiyorum hangi kurumun bürokratlarının katkısı ile, Merkez Bankası'nın mı, Hazine'nin mi, yoksa DPT'nin mi bilmiyorum, ilk defa doğru çözümleri dokuz madde halinde sıralamaktadır. Rekabet gücünü ve tasarruf oranını artıracak tedbirleri yani.

Ne kadar iyi değil mi ? Fakat ondan sonra, yani program Hükümet üyeleri tarafından imzalanıp Resmi Gazete'de yayımlandıktan bir süre sonra, gazetelerde ne haberler çıkmıştır, biliyor musunuz ? Başbakan "Herkes cari açıktan şikayet ediyor, kimse bize çözüm önerileri getirmiyor" anlamında bir demeç vermiştir. Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı ise,

¹ Kışlalı A. Taner, "Siyasal Sistemler-Siyasal Çatışma ve Uzlaşma", İmge Kitabevi, Ankara, 2003

“cari açığın nedenlerini araştırmak için bir komisyon, cari açığa çözümleri araştırmak için başka bir komisyon kuracağız” demiştir.

Buyrun bakalım ! Hani 2008 yılı Orta Vadeli Programı çözümleri, hem de doğru çözümleri içeriyordu ? Bu demeçlerden sonra hala Hükümet’in programı var diyebilir misiniz ? Ya da iletişim politikası ? Siyasal sistemin diğer unsurları neredeler sahi, bu konuda ? Benim bildiğim sadece bir köşe yazısı sözünü ettiğim olayı dile getirmiştir, o kadar².

Evet, bir siyasal sistem ki, reform yaparsa mecbur kalıp, bu defa da kısa zamanda reform yorgunu haline geliyor. 2000’li yılların ekonomik reformlarının durma noktası 2005 yazıdır bana göre: Bu tarihte, topu Cumhurbaşkanı’na atan Hükümet’in aslında sosyal güvenlik reformunu kalıcı bir şekilde gerçekleştirmeye niyeti olmadığı bana göre anlaşılmıştı. En son sosyal güvenlik reformunun da sorunu çözmediğini belirttim biraz evvel. Kaldı ki son dönemde, daha evvel Kamu İhale Kanunu’nu, Kamu Mali Kontrol ve Yönetim Kanunu’nu ve Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Kanunu’nu çıkarmak sureti ile yapılan reformlardan nasıl tedrici bir biçimde geriye dönmeye başlandığı gözlerden kaçmamaktadır.

Diğer “geriye gidiş” örneklerine girmek istemiyorum şu anda.

Evet, bir sistem ki, şeffaflığa, hesapverebilir olmaya sürekli direniyor. Merkez Bankası’nın şeffaflık ve hesapverebilirlik konusunda ülkeye verdiği örnek ve bundan hem kendisinin hem de ülkenin sağladığı yarar ortada iken; bir görevi de kamuoyuna ikinci bir görüş vermek olan düşünce kuruluşlarının ekonomik, sosyal politikalar ve uygulamalar ile ilgili raporlarının siyasiler ve bir kısım bürokratlar tarafından şiddetli tepki ile karşılanması düşündürücüdür. Bünyesinde görev yaptığım düşünce kuruluşu TEPAV’ın bazı raporları bu duruma iyi örnektir.

Evet, bir siyasal sistem ki, topluma referans olabilecek kendi ulusal programlarını ve bu programlar içindeki toplumun takibedebileceği referans noktalarını oluşturamıyor, yani kendi ulusal çapalarını oluşturamıyor, ama ondan sonra da mecburen çapa olarak kullanmak durumunda kaldığı İMF ve Avrupa Birliği ile de bu defa sürekli olarak sorun yaşıyor.

Tuhaftır, seçimlerden evvel Mayıs 2007’de verdiğim bir gazete mülakatında³, İMF çapasının eskiden daha önemli olduğunu ama zaman içinde zayıfladığını belirtmiş; Avrupa Birliği’nin ise hiç şüphesiz, eğer gerçekten iki taraf da istekli ise, önemli bir çapa olabileceğini ama süreç zaman zaman son derece ciddi aksamalar yaşayan siyasi bir süreç olduğu için de, ne ölçüde ekonomi için iyi bir çapa olabileceği konusunda pek emin olmadığını söylemişim. Ondan sonra da, “Seçimlerden sonra ülke ekonomisinde istikrarı kalıcı hale getirmeye kararlı isek, bunun yanı sıra etkin bir iletişim politikasını da ortaya koyarsak, o zaman niye kendi kuvvetli çapamızı kendimiz oluşturmayı düşünmüyoruz ? Bu yapılabilir. İstenirse.” demişim.

² Gürses U., “Reçete var ama hastalık bilinmiyor!”, Radikal, 1 Ağustos 2008

³ Sağlam E., *Süreyya Serdengeçti ile Mülakat*, Referans, 21 Mayıs 2007

Üzülerek belirtmeliyim ki, bu konuda ilerleme bir yana, tam bir geriye gidiş söz konusu olmuştur 2007 seçimlerinden sonra.

Hükümet'e bakarsanız, Ekim 2007 ve Ocak 2008'de ortaya koydukları iki eylem planı, 2008 bahar ve yaz aylarında açıklanan Orta Vadeli Mali Çerçeve ve Orta Vadeli Program çapa görevini görmekte-dirler. Oysa bu önemli belgeler kısmen temenni, kısmen yürürlükteki yasa maddeleri ve sadece kısmen eylemlerden oluşmakta; ekonomide yapılacakların ekonominin büyümesine, istihdama ya da dış dengeye ne katkısı olacağı çoğu zaman açıklanmamakta, keza reformlardan mağdur olacak kesimler için ne yapılacağı da bilinmemektedir. İşin ilginç, toplum için çapa olacaksa bu plan ve programlar, o zaman mutlaka bir eylem takvimi içermeleri gerekir. Çünkü toplum ancak o zaman plan ve programları Hükümet'in taahhüdü olarak algılayacak ve çapa görevi yerine gelecektir.

Ve eylem planları içinde takvim yoktur ! Eylem takvimini arayanların, 2008 Ekim ayında yayınlanan DPT'nin "2009 Yılı Programı" nı beklemeleri gerekmiştir !

Verdiğim örnekler daha ziyade hükümetler ile ilgili olmakla beraber –hiç şüphesiz sadece iş başındaki hükümet değil, daha öncekileri de biliyoruz-, sorunun sadece hükümetler olmadığı da açıktır; siyasal sistemin tamamı –muhalafeti, yargısı, kitle örgütleri, kitle iletişim araçları- sorunludur.

Sancılı reform süreçleri bunu çok güzel göstermektedir.

Böyle bir sistemle, korkarım, bazı alanlardaki olumlu gelişmelere rağmen, daha çok sorunlar yaşarız.

Ne yapmalı siyasal sistemi reforme etmek için? Değişim gereğini önceden görüp, bunu zamanında tartışabilen ve toplumu ikna eden bir siyasal sistem nasıl oluşturulabilir? Sanırım aktarmaya çalıştığım tecrübe bazı ipuçlarını vermektedir, ama bunun için ayrı bir tartışma gerekir diye düşünüyorum.

* * *